

Dertiende veterinaire informatiedag voor de seniordierenartsen

18 april 2013, Boerderij Mereveld, Utrecht

Met 130 aanmeldingen is de maximale capaciteit die Mereveld kan herbergen weer bereikt! Om 11.00 u geeft Jan Peelen het woord aan de voorzitter van de KNMvD voor de formele opening van deze dag.

Prof. Ludo Hellebrekers opent met een kort woord over het succes van de seniorenpoet onder de KNMvD, dat in deze informatiedagen zo duidelijk zichtbaar is. Waar zijn dag in de morgen in het teken van de “senioren” staat, zijn het in de middag de “juniores”, die zijn aandacht vragen: Diergeneeskundige studenten, die vlak vóór hun afstuderen staan. Daar zal het thema ‘Apotheek en Apotheekrecht’ in relatie tot de toekomst van de veterinaire praktijk centraal staan. In de avond - tot slot – zal de uitbreiding van de Voorjaarsdagen naar het jaarlijkse veterinaire-inhoudelijke congres de aandacht van de voorzitter vragen.

Na een korte inleiding door Jan Peelen krijgt de eerste spreker – die voor het gemak maar even op het podium bleef staan – het woord: **Prof. dr. Ludo Hellebrekers**, hoogleraar Anesthesiologie UU FD Dept. Geneeskunde van Gezelschapsdieren met als onderwerp

“Pijnbestrijding: De w€erde van welzijn”.

Hellebrekers geeft aan het te willen hebben over pijn in relatie tot welzijn. Aan het eind van zijn verhaal zal hij - vanuit die inhoud - ook zijn mening geven over de maatschappelijke rol van de dierenarts.

Pijn en nociceptie

Een redelijk geaccepteerde omschrijving van pijn in de biologische, medische en veterinaire wereld is de volgende: Pijn is een onaangename sensorische of emotionele ervaring, geassocieerd met feitelijke of dreigende weefselbeschadiging. Nadrukkelijk te onderscheiden van nociceptie: Herkenning van specifieke signalen, ontstaan in nociceptoren, die informatie doorgeven betreffende weefselbeschadiging. Nociceptie kun je ook aanduiden als pijn zonder de emotie.

Descartes beschreef pijn als de opeenvolging van het optreden van een noxische stimulans, activatie van nociceptoren, transmissie naar de hersenen en het ervaren van pijn. Descartes meende dat dieren geen pijn voelen, ze vertonen wel reflexen. De echte omwenteling in dat denken over pijn zien we pas vanaf omstreeks 1980: Een nieuwe kijk op de betrokkenheid van het zenuwstelsel, het karakter ervan (“hard-wired” vs “neuroplasticiteit”) en de sensitisatie (toenemende prikkel/respons-relatie).

Het oude idee dat de prikkelsterkte onveranderlijk de pijnervaring en –respons zou bepalen, was onhoudbaar. Het neurale systeem zelf kan ook geactiveerd of ziek worden en zo tot een grotere respons van een gelijke pijnprikkel leiden: Hyperalgesie. Er kan zelfs sprake zijn van pijn zonder dat er een normale pijnprikkel is.

Pijn en pijnbehandeling

Je moet de positieve en negatieve aspecten van pijn in beschouwing nemen voor een volledig beeld. Bij dieren hebben we dat eeuwen laten liggen. Bij de negatieve effecten van pijn, kun je denken aan dierenwelzijn, immunologische verstoringen, verminderde voedsel- en wateropname en dus verminderde groei en een toenemende incidentie van zelfverwondingen. Ook het oude onderscheid tussen perifeer en centraal werkende pijnstillers is verlaten.

Voor een objectieve pijnbeoordeling in “onze” non-verbale patiënten blijft uiteindelijk alleen over een analyse van het gedrag, inclusief de locomotie. Maar gedragsbeoordeling is een vak apart. Onze grootste veterinaire valkuil daarbij: Ik zie geen abnormaal gedrag, dus het dier heeft geen pijn. Dat zijn twee onbewezen stellingen zonder causaal verband! Wetenschappelijke pijnbeoordeling vergt specifieke (soort)kennis, gedetailleerde kennis van normaal gedrag en de kunde/ervaring om te kunnen scoren op vooraf gedefinieerde gedragselementen. Als je het zo doet, kost dat heel veel tijd, maar je komt er wel verder mee. Als het zo niet kan, hanteer dan analogieprincipes, gebruik onderzoeksgegevens die wel voorhanden zijn en zet relevante analgetische ondersteuning in.

Omwenteling in opvattingen en praktijk analgesie in de laatste 40 jaar.

In de 70-er jaren werden navelbreukjes bij baby's nog zonder pijnstilling behandeld, om over castratie van biggen maar te zwijgen. Bij onderzoeksprojecten anno 2013 mag een analgetisch protocol niet ontbreken. We realiseren ons nu ook veel beter de grote verschillen tussen o.a. de verschillende soorten dieren, tussen oude en jonge dieren en tussen ♀ en ♂. Inmiddels doen we ook aan pijnbestrijding bij landbouwhuisdieren en daar zal in de 21^e eeuw nog veel meer gaan volgen. Denk aan het castreren van biggen, snavelkappen bij kippen, staarten couperen bij lammeren en mastitis en klauwproblemen bij koeien. Op initiatief van de melkveehouders is bijvoorbeeld een z.g. pijnscorekaart voor gebruik in de melkstal mede door de GD ontwikkeld. De achterzijde van die kaart geeft handvatten aan de melkveehouder voor preventie en daar moet het volgens Hellebrekers ook over gaan. En zo komen we vanzelf bij het welzijn van dieren.

Dierenwelzijn

De vijf vrijheden van Brambell moeten we naar een hoger plan tillen. Ook al weten we dat welzijn geen puur wetenschappelijk concept is – feiten, emotie en cultuur spelen alle een rol – daarom is het nog niet minder relevant. Ook wij maken allemaal onderscheid tussen het welzijn van de huismuis, die we niet in ons huis willen hebben en dat van de hond, die we er wel willen hebben. Daarom kan ook alleen een multidisciplinaire benadering van dit onderwerp ons vooruit kan helpen.

Toekomst van/voor dierenarts

Voor Hellebrekers is het zonneklaar dat de dierenarts in de toekomst zich minder technologisch moet fixeren en meer oog moet hebben voor de maatschappelijke dilemma's:

De omslag van diergezondheid sec naar welzijn inclusief dier- en volksgezondheid (One Health).

Dat vraagt om een heruitvinden van de professie, simpelweg omdat het oude beroep aan relevantie zal inboeten. Hier valt de waarschuwing dat wij (dierenartsen) maatschappelijk zullen worden afgerekend op volksgezondheid en dierenwelzijn waar we het niet goed doen. Mens, ecosysteem en dier zullen geïntegreerd benaderd moeten worden.

Hellebrekers schetst ook een toekomstperspectief voor die “nieuwe” dierenarts: Regisseur van dierenwelzijn, inclusief dier- en volksgezondheid; de onafhankelijke professional op het gebied van welzijn en gezondheid van mens en dier. Mede op basis van ethische overwegingen, zullen haar/zijn adviezen maatschappelijk en sociaal-economisch aanvaardbaar moeten zijn, economisch haalbaar en ecologisch verantwoord. Dat vraagt om transparante en geborgde kwaliteit, permanente ondersteuning door wetenschappelijk onderbouwde richtlijnen en een door de hele beroepsgroep breed omarmd kwaliteitsdenken.

Het laatste plaatje dat we voorgeschoteld krijgen is een plaatje van een krab met een recente tekst uit een vooraanstaand wetenschappelijk tijdschrift, waar Hellebrekers een ongemakkelijk gevoel bij krijgt: “Er is duidelijk bewijs dat crustaceën pijn voelen op een vergelijkbare manier met de definities die we daarbij voor andere diersoorten hanteren.”

Jan Peelen dankt Prof. Hellebrekers voor zijn fascinerende en bevlogen lezing en stelt zelf een eerste vraag. “Zijn we als dierenartsen in staat die maatschappelijke ontwikkelingen op te pakken?”

In zijn antwoord geeft Hellebrekers aan te hopen dat de Faculteit voor Diergeneeskunde zich wat vaker zou laten zien en horen, dat de huidige studenten de nieuwste inzichten in pijn en over dierenwelzijn meekrijgen en dat er gelukkig her en der in het land al initiatieven zijn vanuit de diergeneeskunde om de maatschappelijke discussie over veterinair gerelateerde onderwerpen op te nemen. De hierna volgende vragen brengen Hellebrekers tot de volgende reacties.

- De discussies m.b.t. ritueel slachten moet ontrafeld worden. Probeer het eerst eens te worden over pijn en welzijn. En erken dat er dan nog een hele discussie over de religieuze en maatschappelijke aspecten moet komen. Dat gaat de ene keer overigens beter dan de andere keer.
- De ante mortem keuring door dierenartsen en de spanning tussen de economische belangen van de slachterij en de volksgezondheid-, diergezondheid- en dierenwelzijnsaspecten, die daar voelbaar is, komen in het reguliere overleg van KNMvD en NVWA ook aan de orde. Wij kunnen als dierenartsen niet een onaantastbaar standpunt claimen. De slachterij ziet de toezichthoudende dierenarts op dit moment alleen als kosten- en lastpost. Uiteindelijk zal het moeten gaan om een geborgde kwaliteit van het noodzakelijke toezicht in het slachthuis.
- Over uitgangspunten bij actieve levensbeëindiging heeft de KNMvD stappen gezet voor het ontwikkelen van richtlijnen voor euthanasie in de gezelschapsdierenpraktijk en de veehouderij.
- De welzijnssituatie van landbouwhuisdieren is niet alleen maar kommer en kwel. Initiatieven als bijvoorbeeld de rondeelstallen, zijn zeer hoopgevend. Wij mensen

moeten ons aankoop- en consumptiegedrag wel wijzigen om die nieuwe kansen in de veehouderij te laten slagen.

- Naar aanleiding van een vraag over (oud-)leden van de KNMvD, die bezwaar hebben tegen de keuzes van de KNMvD inzake kwaliteitsborging schetst Hellebrekers een genuanceerd beeld en besluit ermee dat het overgrote deel van de KNMvD-leden achter de ingeslagen weg staat.

Onder applaus dankt Jan Peelen Ludo Hellebrekers nogmaals en overhandigt hem een envelop en een fles.

De lange lunchpauze vloog om, het kostte de organisatoren enige moeite iedereen uit de gezellige gesprekken weer naar de zaal te krijgen.

Voor het middagprogramma leidt Ed ter Laak **Prof. dr. Roel Coutinho** in, directeur Centrum Infectieziektebestrijding RIVM en hoogleraar faculteiten diergeneeskunde en geneeskunde, Universiteit Utrecht over het onderwerp

“Van dier naar mens, zoönosen in een snel veranderende wereld”.

Prof. Coutinho start met een overzicht van sterfte in Amsterdam t.g.v. infectieziekten in de afgelopen anderhalve eeuw. Grote sterfteveroorzakers in de eerste 100 jaar van de getoonde grafiek waren gastro-enteritis bij kinderen en tbc bij volwassenen plus natuurlijk epidemieën als Cholera en Mazelen. Vanaf 1880 was er een constante afname van de sterftcijfers, vooral door afname van infectieziekten. Twee pieken vallen na die tijd nog op: De Spaanse griep van 1918/19 en het einde van WO II.

Einde aan infectieziekten?

Ook al zijn hart- en vaatziekten inmiddels de infectieziekten als grootste doodsoorzaak voorbijgestreefd, het idee uit de vijftiger jaren van de vorige eeuw, dat we alle belangrijke volksinfectieziekten zouden uitroeien, was te optimistisch. Dat bleek o.a. bij het begin van HIV/AIDS.

De viruseigenschappen waardoor een vaccin voorlopig nog niet in zicht kwam en het ontbreken van antivirale middelen maakten dat deze toen nog dodelijke ziekte zich in korte tijd kon uitbreiden. Aan de hand van een z.g. fylogenetische boom (genetische verwantschapskaart) van HIV en gerelateerde retrovirussen, legt Coutinho uit hoe het SIV - waarvan chimpansees eeuwen symptoomloos drager waren – betrekkelijk makkelijk naar de mens als HIV-1 kon overgaan. De oorzaken waarom wij van infectieziekten zo veel last hebben zijn o.m. de grote bevolkingsdichtheid, de toenemende ouderdom, klimaatverandering, oorlog en sociale verstoringen. In het algemeen zijn veel nieuwe epidemieën terug te voeren op dieren, de laatste decennia neemt dat percentage zelfs toe.

Vervolgens behandelt Coutinho een aantal nieuwe ziekten, waar we de laatste decennia mee te maken kregen.

SARS en andere Coronavirussen

Zo'n 8000 mensen kregen SARS, de ziekte vertoonde een grote sterfte. Bijzonder was dat de besmettelijkheid pas echt groot werd op het moment dat de patiënt erg ziek was geworden (en in het ziekenhuis was terecht gekomen). Behalve de ellende die de ziekte voor patiënten en omgeving veroorzaakte, was ook de economische schade enorm. In Toronto werd dat duidelijk door de omvangrijke quarantainemaatregelen en de vele tijdelijke sluitingen van bedrijven/instellingen. De paniek werd mede veroorzaakt, omdat er zo veel Intensive Care-ruimte nodig was.

Ook dit Coronavirus heeft - blijkens de getoonde fylogenetische boom - veel verwanten onder dieren circuleren. In China bleek het virus op veel markten aanwezig. De Chinese keuken, waarbij alle diersoorten gegeten worden, zal dan ook een grote rol gespeeld hebben bij de verspreiding naar de mens van het SARS-virus. De bron bleek achteraf een vleermuis en niet, zoals eerder vermoed, de Civetkat, die slechts verspreider bleek.

Vleermuizen blijken trouwens een groot reservoir van virussen te zijn, zonder dat ze er zelf ziek van worden. Recent werd in Saudi-Arabië en het V.K. een nieuw Corona-virus bij ernstig zieke patiënten aangetoond. Het was verwant aan een Corona-virus dat op grote schaal bij vleermuizen wordt aangetroffen. Wereldwijd doen we veel meer aan surveillance, waardoor we bij dit soort nieuwe uitbraken er gelukkig ook sneller bij zijn dan in het verleden.

Mexicaanse griep

Deze influenza-variant uit 2009 kwam nu eens niet uit Azië of het Midden Oosten, maar uit Mexico. Hij werd voor het eerst vastgesteld in de V.S. De paniek in het begin werd met name veroorzaakt doordat in de genetische samenstelling van het virus meerdere onderdelen van dierinfluenza's te traceren waren én van het Spaanse-griepvirus (1918/19). Het pakte echter heel anders uit dan verwacht, juist doordat een grote groep oudere mensen nog weerstand tegen veel van die oudere griepvormen had, vielen mortaliteit en morbiditeit geweldig mee.

Pokken

In de tweede helft van de jaren zeventig van de vorige eeuw leek de laatste gedocumenteerde patiënt met pokken het definitieve einde van de pokken bij mensen aan te geven. Een mijlpaal om zo'n ziekte met

20 à 25 % sterfte achter ons te kunnen laten. Maar een kijk op de fylogenetische kaart van poxyvirussen, maakt duidelijk dat er vele verwante virussen bij dieren circuleerden (en circuleren).

Waar de weerstand tegen mensenvpokken – na uitroeiing van de ziekte – sterk is afgenomen, is de kans op het oplopen van nauw verwante bij dieren circulerende poxyvirussen groot. En dat blijkt nu ook te gebeuren met o.a. de apenpokken. Dan

wordt de kans weer sterk vergroot dat er vroeger of later bij mensen een apenpokkenvirus zodanig verandert dat het daarna ook van mens op mens overdraagbaar is.

MRSA

Dit soort problemen komt niet alleen in landen ver weg voor. Voor de meticilline resistente E. coli waren we in Nederland vanouds alleen bang bij mogelijke import uit buitenlandse ziekenhuizen. Maar het voorbeeld van MRSA bij varkenshouders en –verzorgers heeft duidelijk gemaakt, dat ook hier dieren als reservoir een belangrijk aandachtspunt moeten zijn.

ESBL's

Extended Spectrum Bèta-Lactamase is de verzamelnaam voor een groep enzymen die door bacteriën gemaakt kunnen worden en bepaalde antibiotica afbreken en deze dus onwerkzaam maken. De Nederlandse humane geneeskunde was/is erg restrictief met het gebruik van cephalosporinen. Nu blijkt dat vooral door koppelbehandeling van kippen met dit middel, vrijwel de gehele Nederlandse pluimveestapel drager is van ESBL-producerende bacteriën. En – helaas – niet alleen al die pluimveekoppels, ook veel pluimveehouders en – verzorgers zijn drager.

Nederland was een grootverbruiker van antibiotica in de veehouderij. Sedert 2007 is dat gebruik behoorlijk teruggedrongen. Niet is aangetoond dat die daling ook tot een daling van de resistentieproblematiek heeft geleid en dat is wel waar het uiteindelijk om gaat.

Q-koorts

Nogmaals een voorbeeld van een ziekte waarvan we wisten dat deze bij dieren voorkomt, maar waardoor we toch overvallen werden door de snelle en omvangrijke verspreiding van de bacterie onder mensen. In de meldingstatistiek van de GGD's in Nederland zie je twee grote pieken van Q-koorts in 2008 en 2009. Achteraf kun je zeggen dat de hoeveelheid vrijkomende bacteriën na abortus bij geiten sterk werd onderschat. Ook de grote bevolkingsdichtheid in Nederland in vergelijking met landen waar meer ervaring met Q-koorts was, heeft een negatieve rol gespeeld in de verspreiding van deze ziekteverwekker onder mensen. Pas na het grootschalig ruimen van geitenbedrijven en het enten vanaf 2010 zien we weer een afname van het voorkomen van deze bacterie.

Lyme/Borrelia

Vaak zie je na een beet door een besmette teek om de beet heen een z.g. Erythema migrans, een rode ring. In dat geval is behandeling met penicilline tegen de Borrelia geïndiceerd. Probleem is dat een beet door een besmette teek soms symptoomloos verloopt. Maar het kan toch leiden tot een chronische vorm. Het aantal patiënten in Nederland met klinische verschijnselen van Borreliosis neemt nog steeds toe. Ook de geografische verspreiding van besmette teken neemt nog toe.

Tijgermug

Deze mug, die ook overdag bijt, is drager van vele virale infecties. De Tijgermug komt in oorsprong niet in onze windstreken voor en ons klimaat was ook niet geschikt om te overleven. Met de import van de Lucky Bamboo voor huiskamergebruik uit het Verre Oosten, kwamen deze muggen voor het eerst in Nederland. Na import, vóór verkoop aan particulieren, kwamen deze planten in verwarmde kassen: Een aangename omgeving voor de meegereide tijgermug. Later bleken bij importen uit warmere landen van oude autobanden deze muggen ook mee te reizen met resten water in die banden. In Zuidelijk Europa is de Tijgermug inmiddels inheems en zien we de grens van zijn verspreiding jaar op jaar in noordelijke richting opschuiven. Een nieuwe dierlijke bron van vele voor mensen in principe gevaarlijke infecties vraagt om blijvende alertheid.

Conclusies

Er zijn twee types bedreiging:

1. Voorspelbaar (Een nieuwe influenza-variant bijvoorbeeld)
2. Onvoorspelbaar (Denk aan HIV, Creutzfeld Jakob en SARS)

Het blijkt dat we de meeste aandacht geven aan dat eerste, voorspelbare type. De grootste problemen hebben we echter met het tweede, onvoorspelbare type.

Ter voorbereiding op die onvoorspelbare dreigingen is het nodig dat we

1. de structuren van de bewaking van besmettelijke ziektes op lokaal/regionaal, nationaal en EU-niveau moeten versterken;
2. de volksgezondheid in zijn algemeenheid moeten versterken;
3. moeten investeren in kennis en onderzoek;
4. werken aan een wereldwijde surveillance.

Prof Coutinho sluit zijn voordracht af met te wijzen op de noodzaak om die surveillance duidelijk te focussen op die plekken op aarde waar nieuwe ziektes het meeste kans hebben te ontstaan.

In een uitgebreide vragenronde reageert Coutinho nog als volgt.

- Bij Q-koorts is er inderdaad een heel hoge besmettingsgraad bij dierenartsen vastgesteld.
- Misschien meer nog dan economische, zijn politieke overwegingen aan de orde bij de reactie op grootschalige besmetting van mensen met (nieuwe) zoönotische infectieziekten. Maar het is ook legitiem om je te realiseren dat er strijdende belangen zijn van met name volksgezondheid en welvaart. De winst van de afgelopen jaren is dat die tegenstrijdigheid ook bespreekbaar is.
- De informatie-uitwisseling tussen humane en veterinaire geneeskunde bij (nieuwe) uitbraken werkt de laatste jaren goed. (O.a. Schmallenberg-virus.) Zorgpunt voor Coutinho is nog het melden door boeren van zoönoses.
- Afhangend van de locatie in Nederland is 2 tot 30% van de teken besmet met *Borrelia*. Na een tekenbeet is het belangrijkste, dat zo snel mogelijk de teek wordt verwijderd. Bij optreden van *Erythema migrans* worden antibiotica in het protocol voorgeschreven. Er

loopt overigens wel een onderzoek naar de voor- en nadelen van het preventief antibiotica geven, los van het optreden van het erytheem.

- De belangrijkste oorzaak voor het optreden van antibiotica-resistentie ligt in het feit dat er bij mensen antibiotica worden voorgeschreven. Het grootschalige gebruik in een land als India is daarbij een groot probleem. Elke bijdrage aan de mogelijke vermindering van het resistentieprobleem moeten we aanpakken, zowel bij de mens als bij het dier.
- De onder andere op internet verkrijgbare tekentesten zijn waardeloos.
- Of - zoals één van de vragenstellers stelt – de veterinaire beroepsgroep vaker een gevoeligheidstest inzet alvorens antibiotica voor te schrijven dan de humane medische wereld, waagt Coutinho te betwifelen.
- De uitkomst van de afweging tussen economische (landbouw)belangen en volksgezondheidsbelangen bij Q-koorts, zal mede afhankelijk zijn van het moment dat die vraag beantwoord moet worden in het verloop van een ziekteuitbraak/ epidemie.
- Ook op bioterrorisme moet je je voorbereiden, voor pokken kan dat tot op zekere hoogte. Maar blijf realist.
- Standaard preventieve behandeling van geïmporteerde autobanden met een voor muggen dodelijk agens is geen zinvolle praktijk voor Nederland. Je moet verschil maken tussen de vestiging van een vector in Nederland (Tijgermug) en het aanwezig zijn van een virale besmetting. Bovendien lijkt de verspreiding van de Tijgermug naar noordwest Europa op termijn onafwendbaar.
- In de tijd van de Q-koorts zijn er inderdaad standpunten in de pers ingenomen die zullen hebben bijgedragen aan onheuse bejegening van geitenhouders. De belangentegensstelling is ook groot. Wij kunnen niet meer doen dan ons goede verhaal aan de pers vertellen, wij gaan er uiteindelijk niet over wat er in de krant komt. Ondanks een goede communicatiestrategie gaat het af en toe toch onaangenaam fout.

Na nogmaals Prof. Coutinho bedankt te hebben en de welbekende enveloppe en fles te hebben overhandigd, wijst Jan Peelen op de **volgende bijeenkomst in Mereveld op dinsdag 5 november 2013**.

Volgt - als altijd – de uiterst gezellige afsluitende borrel.

Rijckert van der Flier